

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 3-4 (156) | str. 303-556

Izidor Janžekovič, *Mного hrupa za nič* (2. del): Staroslovansko svetišče ali srednjeveški stolp na ptujskem gradu • Peter Štih, *Gradež kot Aquileia nova in Split kot Salona nova? Lokalno zgodovino pisje in oblikovanje krajevne identitete* • Maja Lukanc, *Ana Celjska* (2. del) • Anton Snoj, »Maščevano bo tudi naše Kosovo!« Govori na osnovnošolskih patriotskih slovesnostih v kraljevi Jugoslaviji • Ivan Smiljanić, *Spomenik Ulriku II. Celjskemu v Beogradu in njegova usoda* • Sašo Cmrečnjak, *Slovenska sprava: kritika v kontekstu razprave med komunitarizmom in liberalizmom* • Pantelis Charalampakis, *Once again on St. Ioannikios the Great and the Slavs of Bithynia*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 3–4 (156) | str. 303–556

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 20. oktobra 2017.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2017: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2017

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIHPLUS), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Charge), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on October 20th 2017.

Translated by: Saša Mlacović (English)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2017): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2017

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIHPLUS), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Izidor **Janžekovič**, Mnogo hrupa za nič (2. del): Staroslovansko svetišče ali srednjeveški stolp na ptujskem gradu310–348
Much Ado About Nothing (2nd part): Slavic Sanctuary or Medieval Tower at Ptuj Castle
- Peter **Štih**, Gradež kot *Aquileia nova* in Split kot *Salona nova*?
Lokalno zgodovinopisje in oblikovanje krajevnih identitet350–381
Grado as *Aquileia Nova* and Split as *Salona Nova*?
Local Historiography and the Formation of Local Identity
- Maja **Lukanc**, Ana Celjska (2. del)382–427
Anna of Celje (Part II)
- Anton **Snoj**, »Maščevano bo tudi naše Kosovo!« Govori na osnovnošolskih patriotskih slovesnostih v kraljevi Jugoslaviji428–448
“Our Kosovo Shall Be Avenged as Well!” Speeches Held in Primary Schools at Patriotic Ceremonies in the Yugoslav Kingdom
- Ivan **Smiljanić**, Spomenik Ulriku II. Celjskemu v Beogradu in njegova usoda450–472
Monument to Ulrich II of Celje in Belgrade and Its Fate
- Sašo **Cmrečnjak**, Slovenska sprava: kritika v kontekstu razprave med komunitarizmom in liberalizmom474–510
Slovene Reconciliation: Critique in the Context of Discussion between Communitarianism and Liberalism
- Pantelis **Charalampakis**, Once again on St. Ioannikios the Great and the Slavs of Bithynia512–525
Ponovno o sv. Joanikiju Velikemu in Slovanih v Bitiniji

Kongresi in simpoziji - Congresses, Symposia

Znanstvena delavnica »Zahnheilkunde und Zahnärteschaft im Nationalsozialismus«. Aachen, 8. – 9. junij 2017 (Klemen Kocjančič)	528–530
---	---------

Ocene in poročila - Review and Reports

Herwig Wolfram, Tassilo III. Höchster Fürst und niedrigster Mönch (Peter Štih)	532–533
Miha Kosi, Matjaž Bizjak, Miha Seručnik, Jurij Šilc, Historična topografija Kranjske (do leta 1500) (Jernej Kotar)	534–537
Esad Kurtović, Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne I/2. Izpisi iz zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521 (Ignacij Voje)	538–539
Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, Gregor Pobežin: Zgodovina historične misli (Mateja Ratej)	540–541
Adam Zamoyski: Phantome des Terrors. Die Angst vor der Revolution und die Unterdrückung der Freiheit (Jože Maček)	542–545
Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti LIV/1 (Jože Maček)	546–547

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	548–551
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 71, 2017	553–555
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 71, 2017	

Razprave

Anton Snoj

»Maščevano bo tudi naše Kosovo!« Govori na osnovnošolskih patriotskih slovesnostih v kraljevi Jugoslaviji

SNOJ, Anton, diplomirani etnolog in kulturni antropolog in diplomirani zgodovinar, SI-1000 Ljubljana, Pod brezami 16, anton.snoj@yahoo.com

»Maščevano bo tudi naše Kosovo!« Govori na osnovnošolskih patriotskih slovesnostih v kraljevi Jugoslaviji

Zgodovinski časopis, Ljubljana 71/2017 (156), št. 3-4, str. 428–448, cit. 91

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Naloga narodnih šol v prvi Jugoslaviji je bila vzgoja učencev v zavedne jugoslovanske državljane. Govori, ki so jih imeli učitelji v sklopu šolskih slovesnosti na ljubljanskih šolah, kažejo, kako nejasna je bila uradna opredelitev novega naroda. Razkrivajo tudi motive, na katere so se opirali učitelji, ki so vzgajali osnovnošolce. Otroke so učili, da se morajo nad sovražniki naroda maščevati po srbskem zgledu in združiti vse Slovence, ki so še vedno živeli v različnih državah. V tem sta se obetali srečna prihodnost in resnično zedinjenje Jugoslavije.

Ključne besede: šolske slovesnosti, nacionalna vzgoja, prazniki, maščevanje, Kraljevina SHS/Jugoslavija

SNOJ Anton, BA in Ethnology and Cultural Anthropology and BA in History, SI-1000 Ljubljana, Pod brezami 16, anton.snoj@yahoo.com

“Our Kosovo Shall Be Avenged as Well!” Speeches Held in Primary Schools at Patriotic Ceremonies in the Yugoslav Kingdom

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 71/2017 (156), No. 3-4, pp. 428–448, 91 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

Primary schools in Yugoslavia were tasked with turning pupils into nationally conscious Yugoslav citizens. Speeches given by teachers at ceremonies in schools of Ljubljana demonstrate the vagueness of the official definition of the new nation. They also convey the motifs from which teachers drew when educating primary school students. Children were taught that the nation's enemies must be avenged by way of the Serbian example and that Slovenes living in different states must be united, which brought the promise of a bright future and a true unification of Yugoslavia.

Key words: school ceremonies, national education, holidays, revenge, the Kingdom of SHS/Yugoslavia

Aleksandrova obljuba

Delegacija Narodnega sveta Države SHS je 1. decembra 1918 v adresi, namenjeni regentu Kraljevine Srbije Aleksandru Karađorđeviću, zaprosila za združenje njegove monarhije z Državo SHS, »ki bi obsegala ves sklopljeni etnografski teritorij Jugoslovanov«.¹ Poslanci so izrazili željo, da se po združitvi ustanovi enoten parlament. Nadvse žgoč pa je bil tedaj problem etničnih in državnih meja. Spomenica namreč izrecno omenja kraljevino Italijo, ki je zasedla slovensko in hrvaško etnično ozemlje, in nakazuje, da ne bodo spoštovali londonskega pakta, »po katerem bi bili prisiljeni v nasprotju z narodnim načelom in principom samoodločbe, da odstopimo del našega naroda tuji državi.«² Aleksander je v odgovoru na poslanico obljubil splošno volilno pravico in si skupaj z vlado zadal prednostno nalogo, »da se pobriga, da se meje naše države ujemajo z etnografskimi mejami celokupnega našega naroda.«³ Verjel je, da bodo srbske žrtve iz svetovne vojne poplačane in da bo Srbija oziroma Jugoslavija proti Italiji v boju za meje obveljala kot enakopravna članica antante:

Nadejam se, da se bodo naši veliki prijatelji pridružili tej pravici, ker odgovarja načelom, katera so sami proglasili in za katera so prelili toliko krvi. Prepričan sem, da se delo osvoboditve sveta ne bo omadeževalo s tem, da se izroči tuji lasti toliko naših častitih, naprednih in zavednih bratov.⁴

Dva tedna po nastanku nove države je bila ob narodnem prazniku združitve prva šolska prireditev, in sicer na ukaz oddelka za uk in bogočastje Narodne vlade SHS v Ljubljani.⁵ Po zahvalni sveti maši so otrokom v cerkvi zrecitali prav poslanico, ki jo je Narodno vijeće namenilo Aleksandru. Potem so prebrali še odgovor Njegovega kraljevega Veličanstva.

Priključitev »neodrešene domovine«, kot so v javnosti imenovali Koroško in Primorsko, je bila cilj, ki se ga je kralj Aleksander zaobljubil doseči in te zaobljube (mladi) Slovenci na njegovo veliko nezadovoljstvo niso nikdar pozabili. Želja po maščevanju nad Nemci in Italijani ter osvoboditev izgubljene zemlje in tam

¹ SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 18. Šolska kronika – *Vrtača* (1918/19), str. 31.

² SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 18. Šolska kronika – *Vrtača* (1918/19), str. 34.

³ SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 18. Šolska kronika – *Vrtača* (1918/19), str. 38.

⁴ SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 18. Šolska kronika – *Vrtača* (1918/19), str. 38–39.

⁵ SI ZAL LJU 24, t. e. 58, a. e. št. 1451.

živečega naroda sta postali frazi, ki so ju izrekli na vsaki pomembni osnovnošolski slovesnosti, namenjeni utrjevanju patriotske ideje nove jugoslovanske države.

Smoter narodne šole

Z uvedbo obveznih izobraževalnih institucij so moderne družbe v Evropi ustanovile enega najpomembnejših integracijskih mehanizmov, ki je vzgajal zavedne in vestne državljane.⁶ Tudi v kraljevi Jugoslaviji je bila vsa šolska vzgoja v temelju podrejena temu cilju. Z vidovdansko ustavo leta 1921 je bil uveden nov narodno-vzgojni smoter, ki naj bi otrokom priučeval jugoslovansko narodnost. Domoljubje je bilo v novi državi tesno povezano z nacionalno idejo. *Zakon o narodnih šolah*, ki je bil sicer sprejet šele leta 1929, je v uvodnih stavkih povzel namen osnovne izobraževalne institucije:

Narodne šole so državne naprave, ki imajo nalogo: da s poukom in vzgojo v duhu državnega in narodnega edinstva in verske strpnosti pripravljajo učence za moralne, vdane in aktivne člane državnega, narodnega in društvenega občestva.⁷

Do prve svetovne vojne se je (osnovno) šolstvo na Slovenskem pod Avstrijo utrdilo. Pismena je bila že večina, boj za slovenski jezik pa je bil čedalje uspešnejši. Marija Terezija je že leta 1770 »proglasila šolstvo za politicum, tj. politično zadevo, v kateri ima pravico odločati država«,⁸ in počasi se je začela sekularizacija. Pomembnejši korak k preureditvi sistema je bil *Zakon o splošnih pravicah državljanov* iz leta 1867, ki je določal, »da država prevzema vodstvo in nadzor nad vzgojo in izobraževanjem«.⁹ Vzgoja pa je kljub temu ostala nravno-verska in je vključevala zahtevo, naj vsak predmet v šoli odraža katoliški pogled na svet.¹⁰

Med prvo svetovno vojno so avstrijske oblasti zaradi kriznih razmer uvedle vojaško-patriotsko vzgojo.¹¹ Ta je dajala prednost domoljubni vzgoji ter poudarjala zvestobo cesarju Francu Jožefu I. in dinastiji Habsburžanov.

Vzgojni smoter je po vojni in ustanovitvi Kraljevine SHS postal naroden, čeprav se šolski sistem na Slovenskem ni bistveno spremenil. Vzgojo, ki jo je prinesel, lahko prav tako imenujemo narodno-patriotska, njena usmeritev pa je bila problematična zaradi nacionalnega vprašanja, ki se je nakazovalo že v imenu nove države. *Načrt preustrojitve šolstva in narodne vzgoje*, ki sta ga leta 1919 napisala Pavle Fleré in Engelbert Gangl, je sicer poudarjal močno nacionalno vzgojo in spodbujanje narodne zavesti, toda avtorja nista nikjer opredelila, o katerem

⁶ Stugu in Vodopivec, *Narratives of the Nation*, str. 125. O vlogi pouka zgodovine gl. tudi Vodopivec, *Zakaj in kako otrokom pripovedujemo zgodovino?*, str. 1259–1261.

⁷ Fleré, *Zakon o narodnih šolah s kratko razlago*, str. 13.

⁸ Gabrič, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*, 2009, str. 13.

⁹ Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, 2009, str. 79.

¹⁰ Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih*, str. 82–83.

¹¹ SI ZAL LJU 24, t. e. 50, a. e. št. 1305.

narodu govorita. Naroda sploh nista imenovala, temveč sta govorila le o »vsem ujedinjenem narodu«. ¹²

Vidovdanska ustava je leta 1921 uzakonila (kompromisni) unitarizem. Jugoslovanski narod so po njej sestavljala tri plemena, Srbi, Hrvati in Slovenci, z uvedbo diktature kralja Aleksandra I. leta 1929 pa je nacionalni značaj Kraljevine Jugoslavije postal integralno unitarističen. ¹³ Uradno je obstajal le še en sam, nesestavljjen jugoslovanski narod.

Temeljna vzgojna paradigma v Jugoslaviji, ki so se je morali držati v šoli, je državo izenačila z narodom, čeprav dogovora o notranji ureditvi države niso nikoli dosegli. Enostransko vsiljeno jugoslovanstvo je zato kmalu postalo nezaželeno vsaj v slovenskem in hrvaškem delu države. Poleg tega so vse obdobje med svetovnima vojnama na Slovenskem v šolah uporabljali izključno slovenski jezik. ¹⁴ Takšne nedorečenosti so učiteljem tudi v času diktature dopuščale relativno veliko svobode pri interpretaciji državljanske vzgoje otrok.

Šolske slovesnosti

Patriotske šolske slovesnosti so v jugoslovanski monarhiji potekale podobno kot v avstro-ogrski. Temeljni sestavni deli slovesnosti so bili: sveta maša v bližnji cerkvi in nato proslava v šoli, kjer so otroci recitali pesmi, peli himno(e) in poslušali govore učiteljev. Besedila na šolskih praznovanjih so bila ponekod skoraj enaka, saj so »iste slavlne obrazce namesto za cesarja preprosto uporabili za kralja.« ¹⁵ Šolske slavnosti so se v novi državi hitro množile. Njihov namen je bil spodbujati »enotnost« ljudstva, a hkrati posebej poudariti srbsko zgodovinsko pomembnost.

Naj omenim, da je nadzor nad verskimi zadevami spadal pod cerkveno oblast, vendar svetih maš, ki so jih darovali ob najpomembnejših domoljubnih slovesnostih, niso imeli za verske zadeve. ¹⁶ Nadziralo jih je učiteljstvo, ker so rabile predvsem za narodno vzgojo. Te zahvalne maše so bile zapovedane za vse učence tudi v obdobju do leta 1929, ko so bile druge verske vaje prostovoljne. ¹⁷

Tri najpomembnejše domoljubne proslave so na šolah prirejali vsako leto. Ob koncu leta 1919 so 1. december razglasili za »dan ujedinjenja našega troimenskega naroda«, 28. junij Vidov dan za »spominski dan preminulim boriteljem za vero in domovino« in 12. julij Petrov dan kot proslavo, za obhajanje vladarjevega rojstnega dne. ¹⁸ Prireditveni programi so bili večinoma sestavljeni iz različnih recitacij,

¹² Bergant, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih*, str. 94–95.

¹³ Dolenc, *Kulturni boj*, str. 107.

¹⁴ Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, str. 92.

¹⁵ Jezernik, *Temeljni kamen kot kamen spotike*, str. 38.

¹⁶ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 5, str. 195.

¹⁷ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 5, str. 195. V šolskih kronikah pod verske vaje spadajo spovedi, prva sveta obhajila, procesije Svetega rešnjega telesa in tedenske šolske maše.

¹⁸ Jezernik, *Politika praznovanja*, str. 8–9. Kasneje so 17. decembra praznovali Aleksandrov rojstni dan in še kasneje 6. septembra rojstni dan Petra II.

krajših in daljših govorov ter pesmi, na dekliških šolah pa tudi iz plesov, različnih iger in predstav.¹⁹

Vsak od teh državnih praznikov je imel svoj simbolni pomen, vendar ga javnost ni nujno dojemala tako kot država. »Dan ujedinjenja« naj bi spominjal na ustanovitev nove države in pretrgal s starimi (avstroogorskimi) izročili, Vidov dan naj bi simboliziral upor proti sovražnikom in tradicijo jugoslovanske državnosti, vladarjev rojstni dan pa naj bi slavil moč in zaslužnost vodje, ki s popolno podporo vlada narodu in državi.

Toda »dan ujedinjenja« v resnici ni pretrgal vseh starih tradicij, zlasti ne verskih. Nove praznike so kljub sekularizaciji praznovali z mašami, enako kot v stari Avstriji. Vidov dan je povezoval Jugoslavijo skoraj izključno s srbsko zgodovino. Kraljevi nadzor pa je bil pogosto bolj vsiljen kot zaželen. Kljub temu pa menim, da so v kraljevi Jugoslaviji dokaj uspešno gradili občutek skupne pripadnosti.

Kljub pomembnosti velikih praznikov njihovih praznovanj niso nikoli dokončno poenotili. Čeprav so bila na sporedu vsako leto, je bila njihova izvedba prepuščena šolam, njihovim učiteljem in učiteljicam, ki so ravnali, kakor so vedeli in znali. Zapovedano je bilo le čim bolj slovesno praznovanje.²⁰ Programe so vse do leta 1924 sestavljale posamezne šole brez navodil mestnega šolskega sveta ali drugih instanc. Edina zahteva sveta je bila, da po izvedbi slovesnosti pošljejo poročilo o njej in njen spored. Problem je tičal v nedorečenem narodnem vprašanju. Veliko nam pove to, da je bila kraljevina v skoraj enaindvajsetih letih obstoja uradno brez državne himne.²¹ Na šolah (in drugod) so zato kratek čas v eno pesem združili posamezne kitice srbske, hrvaške in slovenske himne »Bože pravde«, »Lepa naša domovina« in »Naprej zastava slave«.²² 12. decembra 1921 je Višji šolski svet sicer izdal odredbo, da naj na cerkvenih šolskih praznovanjih pojejo zgolj himno »Bože pravde«.²³ Nikjer pa ni pisalo, da učenci ne smejo peti drugih pesmi, ko so slovesnost nadaljevali v šolskih prostorih.

Praznovanja velikih treh praznikov so bila najpomembnejše slovesnosti, zato je še toliko bolj presenetljivo, da med pomembnejšimi odredbami šolskih oblasti najdemo en sam natančnejši opis, kako naj bi jih šole praznovale. V odredbi Prosветnega oddelka za Slovenijo z dne 5. decembra 1924 je zapisano, da državni prazniki niso počitniški dnevi, vendar »se morajo na vseh šolah izdatno, smotreno in dosledno uporabiti v patriotsko-vzgojne svrhe v smislu veljavnih predpisov in teženj v pogledu na konsolidacijo države, na ustavno državno obliko, narodno in kulturno ujedinjenje jugoslovanskih plemen itd.«²⁴

Kritike so letele na nekatere šole, ki naj bi imele nepravilne prireditvene programe, in na nekatere druge, ki so dan proslavile samo z »bogoslužnim opravilom.«²⁵

¹⁹ Ivan Lah je spisal štiri kratke predstave za šole in jih izdal leta 1928 v knjižici z naslovom *Na narodni praznik*, Manica Koman pa je leta 1934 napisala besedilo za praznovanje Vidovega dne in »ujedinjenja«.

²⁰ SI ZAL LJU 24, t. e. 57, a. e. št. 1420.

²¹ *De facto* je država kljub temu uporabljala himno »Bože pravde«.

²² Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 2, str. 134.

²³ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 2, str. 152.

²⁴ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 5, str. 49–50.

²⁵ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 5, str. 50.

V prihodnje naj bi se šole strogo držale smernic, ki jih je podajala odredba. Zgled vseh treh državnih praznovanj je bilo praznovanje rojstnega dne kralja Aleksandra:

1. Po običajnem cerkvenem opravilu se zbere vsa mladina z vsemi učitelji(cami) vred v primerno s kraljevo sliko okrašenem prostoru. Kjer ni dvorane za vse udeležence skupaj, naj se razdele v večje skupine v 2 ali 3 šolskih sobah. Okrasitev prostora naj zbujala slavnosti primerno ubranost.
 2. Ravnatelj (šolski upravitelj) ali član učiteljskega zbora nagovori mladino s slavnostnim govorom, trajajočim od 10 do 30 minut. Snov teh govorov se mora prilegati značaju praznika. Primerne teme bi bile:
 - a) Kraljevska rodbina Karagjorgjevičev – jedro razvoja Srbije in sedanje Kraljevine SHS.
 - b) Pomen in koristi ujedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev (z gospodarskih vidikov, z vidika mednarodne varnosti, škodljivosti razcepljenosti, pogubnosti plemenske ali verske sovražnosti).
 - c) Heroična zgodovina naše kraljevske rodbine: 1. pred svetovno vojno, 2. tekom zadnje vojne.
 - d) Žrtve za idejo in udejstvitev jugoslovanske kulturne in državne enote.
 - e) Narodni čut v službi višjih državnih interesov.
 - f) Kako najbolje služimo naši domovini?
 - g) Državlanske pravice in dolžnosti.
 - h) Skrb za zdravje – naša narodna in državna dolžnost (boj proti alkoholu, skrb za sestavno telesno vzgojo itd.).
 - i) Neodrešeni rojaki in naša država.
 - j) Itd.
 3. Ena ali dve prazniku primerni deklamaciji učencev (učenk).
 4. Kratek govor učenca (učenke) od 4. razreda dalje.
 5. Krajša igra ali dramatični prizor (kjer je to izvedljivo).
 6. Petje državne himne – v organski zvezi s poprednjo točko sporeda.
- Ves spored mora vključevati vsaj točke 1, 2, 3 in 6.²⁶

Po poročilih in kronikah sodeč lahko sklepamo, da so se učitelji predpisanih okvirov držali. Upoštevati moramo tudi, da so šole mestnemu šolskemu svetu pogosto poslale zelo minimalističen dopis, češ da je bila primerna slovesnost izvedena. Videli pa bomo, kako spretno so učitelji izpolnjevali zahteve oblasti in hkrati izkoriščali priložnost, da so pri slovenskih otrocih poleg jugoslovanskega utrjevali tudi slovenski nacionalizem, ne da bi ga kdaj tako imenovali.

Nepopolno zedinjenje

Ohranjen je rokopis učiteljskega govora, ki so ga poslušali učenci Druge mestne deške osnovne šole na Grabnu decembra 1925. Govorec je otrokom poskušal »dan ujedinjenja« predstaviti kot praznik svobode.²⁷ Slovenci, je dejal, so svobodo izgubili pred tisočletjem in nato so nad njimi kruto gospodovali Nemci:

²⁶ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 5, str. 50–51.

²⁷ SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 1.

Naselili so Nemce med naše pradede, katerih glavna naloga je bila ponemčevati Slovence, jih zaslužniti. Nemec je bil gospod, Slovenec bitje, ki po njih mislih nima pravice do življenja. Ugonobiti jih, zatreti slovenski jezik to je bil njihov smoter. Ko so napadali Turki naše pokrajine, braniti se je moral slovenski kmet sam, kaj je bil Nemcem slovenski kmet! Kaj so bili kmetski upori v 16. stol., upor proti tlačanstvu nemških grajščakov, boj za »staro pravdo.« [...] Tisočletno delo je prinašalo Nemcem obilo uspeha. Posest slovenskega naroda se je skrčila za polovico.²⁸

Hrvatje in Srbi so prav tako šli po trnovi poti »robtva«, prvi pod Madžari, drugi pod Turki. »Več stoletji je tlela v srcu Srbov iskra po osveti – svobodi.«²⁹ Osvobodili so se Turkov, nato pa so jih napadli Nemci, ki so se grozovito znašali nad njimi. Nemci so tudi Slovence in Hrvate med vojno pošiljali na najhujša bojišča in jih predvsem preganjali kot Slovane: »Vklepali so jih v verige, tirali v grozne ječe, streljali in obešali. Marsikateri je bil umorjen edino zaradi tega, ker je bil Slovenec ali Hrvat.«³⁰ Ti plemeni sta se šolarjem zaradi uradne interpretacije, ki jih je pogosto predstavljala kot zelo pasivni v procesu združevanja, morda zdeli manjvredni od srbskega. Govornik je zato Slovence skušal predstaviti kot drznejše in trdil, da je Janez E. Krek v Majniški deklaraciji zahteval »samostojno, svobodno državo združenih Jugoslovanov«, ³¹ čeprav je ta predvidevala (zgolj) trializem znotraj Avstro-Ogrske.

»Ujedinjenje« po vojni je pomenilo začetek »zlate svobode«, saj je bilo vseh tisoč let »kakor težka bolezen.«³² Govorec je učencem v imenu prednikov predstavil štiri načine, kako naj služijo svoji domovini, da bo poplačana žrtev za njeno svobodo. »1. da dobro poznate svojo domovino – zemljepis, zgodovina, 2. da ljubite svojo domovino, materni jezik nad vse, 3. vsak posameznik mora domovini staviti na razpolago svoje duševne in telesne moči, če zahteva tudi žrtve, 4. Neodrešeni brati.«³³

Pravici slovenskega naroda do obstoja in blaginje sta v govoru utemeljeni s tisočletnim trpljenjem pod tujim jarmom. Srhlijivi opisi namišljene nemške raznarodovalne politike v srednjem veku danes učinkujejo nadrealistično, če pomislimo, da so se dve desetletji po tem, ko so bili izgovorjeni, iz nočne more spremenili v resničnost. Ali so takšne besede odzvanjale v spominu mladeniča ali mladenke aprila 1941, ko je nacistična Nemčija napadla Jugoslavijo?

Poznavanje t. i. zgodovine³⁴ je bil skupni imenovalec nacionalnovzgojnega smotra, ki je od (bodočega) državljana zahteval brezpogojno žrtev za domovino. Vsa strast pa se je na osnovnošolskih slovesnostih vsakič znova zlila v željo po maščevanju za vse resnične in namišljene krivice, ki jih je v sedanjosti simbolizirala neodrešena domovina.

²⁸ SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 2.

²⁹ SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 3–4.

³⁰ SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 4.

³¹ SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 5.

³² SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 6.

³³ SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, str. 7.

³⁴ Takratno zgodovinopisje je srednjemu veku zmotno pripisovala narodne in druge moderne koncepte.

Mi se još ne poznamo, mi ni Jugoslavije ne poznamo! I kako se možemo voleti, ako se ne poznamo?! Vreme gradi i to će dograditi! Mi još nismo jedno, i ako o jedinstvu mnogo govorimo i pišemo. To jedinstvo moramo stvoriti!³⁵

Srbski avtor, čigar misli je julija 1921 natisnil *Slovenski učitelj*, je imel v temelju prav, vendar za to, da bi se spoprijateljila vsa jugoslovanska plemena, ni bil potreben samo čas. Aleksander namreč ni izpolnil svoje najpomembnejše obljube, ki jo je s tako samozavestjo namenil slovenskim in hrvaškim delegatom Države SHS decembra 1918. Slovenci bi mu morda odpustili ukinitve parlamenta in strank z vsiljeno ustavo vred ter še vedno z veseljem peli »Bože pravde«, če bi jim pomagal pridobiti Koroško in Primorsko.

V slovenskem delu kraljevine so jugoslovansko zedinjenje videli kot nepopolno, saj so državne meje kršile etnične. Oktobra 1925 so se šole s predavanji spominjale »nesrečnega koroškega plebiscita«,³⁶ ko pa je leta 1930 prišla njegova deseta obletnica, je bila reakcija oblasti ostra: »Kraljeva banska uprava za Dravsko banovino je z dopisom z dne 2. oktobra 1930 sporočila, da je Ministrstvo za notranje zadeve prepovedalo vsakeršno prireditve v zvezi z desetletnico koroškega plebiscita.« Toda zapis v kroniki Prve deške osnovne šole (Ledine) se s tem ni končal.

Ta prepoved se nanaša seveda tudi na učiteljstvo in na šole, v katerih se pri tej priliki ne morejo vršiti nikake prireditve.

Z ozirom na to prepoved so razredniki v svojih razredih seznanili učence po svojem preudarku z zemljo in z zgodovino Koroške dežele.³⁷

Morda zveni milo, vendar pri branju šolskih kronik ponavadi ne naletimo na neposredno nasprotovanje ukazu, ki ga je izdala državna oblast. Odziv kronista je uporniški in kaže, kako močna čustva so nekateri učitelji gojili v zvezi s tem.

Nekateri učitelji so čutili, da je državno vodstvo prepoved izreklo, ker je spomin na plebiscit spodbujal predvsem slovensko zavest, in ne jugoslovanske. Iz Beograda je že več kot pol leta pred obletnico prispel razglas:

[...] učitelji (so) pozvani, da v pouku in vzgoji ter vobče, kjer se za to kaže prilika, razvijajo in gojijo jugoslovansko ideologijo: en narod, ena država, en kralj.

V to svrho bodo učitelji posebno pri obravnavi nacionalne grupe predmetov obrnili pažnjo na ona dejstva, katera največ pomorejo pri ustvaritvi omenjene naloge.³⁸

Obujanje slovenske nacionalne nesreče je bilo v očeh cenzorjev očitno manj koristno kot škodljivo za »jugoslovansko ideologijo«, ki je po letu 1929 in uvedbi diktature vse bolj izključevala nekatere razsežnosti slovenske in hrvaške zgodovine. Morda so menili, da opominjanje na ponesrečeni plebiscit med državljane vriva neslogo. Obenem je Aleksandrova obljuba iz leta 1918 cenzorje morda spravljala v čedalje večjo zadrego, saj jim je bilo jasno, da so nekatere dežele trajno izgubljene.

³⁵ *Slovenski učitelj*, 15. 7. 1921, str. 112.

³⁶ SI ZAL LJU 225, t. e. 1, MF–18. Šolska kronika – *Ledina* (1925/26), SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 24. Šolska kronika – *Vrtača* (1925/26).

³⁷ SI ZAL LJU 225, t. e. 1, MF–18. Šolska kronika – *Ledina* (1930/31)

³⁸ Fink, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb*, Zv. 10, str. 32.

Kralj Mučenik

Učiteljski tovariš je kralja Aleksandra med njegovim obiskom Ljubljane 28. junija leta 1920 navdušeno pozdravil in ga imenoval »predstavnik našega narodnega jedinstva in naše državne misli.« Učitelji so prisegli, da mladino učijo ljubezni do domovine in to utrjujejo tako v duhu kot telesu. Hkrati pa so ga opomnili na obljube preteklih let:

Iz mraku, žalosti in trpljenja prihaja Aleksandrova pot v sedanje dneve, ki se nad njimi popenja kupola naših uresničenih sanj. Ta kupola raste iz krvi in grobov: spomeniki žrtvovanja za svobodo in življenje! Onkraj sijaja in vzhičenja teh trenutkov — mrak, žalost in trpljenje! Gosposvetsko polje, bleskovitost goriškega solnca in razbesnela pena Jadrana — hočete li novih spomenikov žrtvovanja za svobodo in življenje?! In ako prihaja ena pot iz mraku, žalosti in trpljenja do uresničenih sanj — ali ne gre junaštvu bodočih dni isto plačilo, ker hoče in mora samo to, kar zahteva pravica?! Naše šole uče, da je vse naše, koder naši bratje žive; zato so naše šole orožarnice, kjer se napajajo duše z voljo in vztrajnostjo, potrebno borcev pravice, svobode in življenja! Sleherni dan odmeva iz mladih duš zaprisega: Domovina vedno mislim nate in na neosvobojene brate!³⁹

9. oktobra 1934 je jugoslovanskega kralja ubil atentator. Na Tretji deški osnovni šoli (Vrtača) je že ob dveh zjutraj visela črna zastava.⁴⁰ Pogreb »viteškega kralja« Aleksandra I., kot so ga imenovali po smrti, so na ljubljanskih šolah pospremili z branjem poslanice bana Dravske banovine Draga Marušiča. Izguba se je, tako kot v primeru neodrešene domovine, spreobrnila v napoved maščevanja.

Spremljali smo našega Mučenika na njegovih zgodovinskih potih in v glavnih potezih očrtali lik tega nesmrtnega Kralja-človeka, Kralja-junaka in Kralja-državnika. [...] Ugrabili so nam skrbnega Očeta, ubili od Boga nam poslanega Vodnika, misleč, da s tem gnusnim zločinom zrušijo stavbo, ki jo je gradil vse Svoje življenje s srcem, umom in krvjo. [...] »Čuvajte mi Jugoslavijo!« S temi besedami Si izdihnil Svojo dušo, naš Veliki Mučenik. Ne samo čuvali, složno jo bomo gradili in delali, da postane močna in silna, da postane veličasten spomenik Tvojega nesmrtnega življenjskega dela. Pred prestolom Tvojega Prvorojenega Sina se Ti zaklinjamo, da bo Tvoja nedolžno prelita kri maščevana.⁴¹

»Praznik osvete«

Vidov dan je v Kraljevini Jugoslaviji veljal za najpomembnejši praznik.⁴² Že od druge polovice 19. stoletja je bil za Srbe simbol upora proti osmanskem imperiju, od leta 1919 so se tega dne spominjali tudi padlih borcev iz prve svetovne vojne.⁴³ 18. junija tega leta je iz višjega šolskega sveta prišel ukaz, naj šole

³⁹ *Učiteljski tovariš*, 26. 6. 1920, str. 1.

⁴⁰ SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 24. Šolska kronika – *Vrtača* (1934/35).

⁴¹ *Zvonček*, oktober 1934, str. 42–43.

⁴² SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643.

⁴³ Jezernik, *Temeljni kamen kot kamen spotike*, str. 17.

organizirajo slovesnost prvega Vidovega dne v skupni državi. Dan spomina na bitko na Kosovem polju dopis imenuje »dan hipnega poraza, a končne zmage«:⁴⁴

Ponuja se prilika, da zbudimo in utrdimo v šolski mladini državno misel, jo opojimo s čustvom državne enotnosti, ji odkrijemo zgodovinski pomen tega dne ter pokažemo na junaške borbe bratov Srbov za naše osvobodjenje.⁴⁵

Vidovdanske slovesnosti so bile v slovenskem javnem diskurzu predvsem zgodovinska lekcija o izvoru srbskega plemena ter njegovi vodilni vlogi pri lomljenju okovov zavojevalcev in združevanju jugoslovanskega naroda.⁴⁶ Hkrati so državne proslave zanikale ali vsaj spregledovale slovensko in hrvaško vlogo pri »ujedinjenju«. Vse to je bilo tudi izhodišče govorov, ki so jih poslušali otroci na ljubljanskih osnovnošolskih slovesnostih Vidovega dne. Nekateri učitelji in učiteljice pa so v svoje govore prav spretno vključili tudi domačo čustveno vez z zgodbo o Kosovem polju, ki je hkrati z jugoslovansko močno utrjevala tudi slovensko nacionalno podobo.

Primerjal bom štiri govore, tri iz leta 1925 in četrtega iz leta pozneje. Prvega je sestavil Josip Mihelič z Druge deške osnovne šole (Graben), avtorica drugega je učiteljica Marta Andolšek s Četrte dekliške osnovne šole (Spodnja Šiška), tretjega je spisal upravnik Prve deške osnovne šole (Ledina) Friderik Repovš, zadnji pa je delo učitelja Milana Vovka, ki je prav tako poučeval v šoli na Grabnu.

Vsi govori so imeli nekatere skupne poudarke, tri enake teme, ki se pojavijo celo v enakem zaporedju, razlikujejo pa se podrobnosti obravnave posameznih tem. Začenjajo se s srednjeveško podobo srbskih dežel, bitko in porazom na Kosovem polju ter s padcem v turško suženjstvo. Opisi teh dogodkov vsakokrat obsegajo vsaj polovico celotnega govora, pri Repovšu in Vovku pa celo večino besedila.

V drugem delu vsi govori opisujejo srbsko zgodovino v devetnajstem stoletju in na začetku dvajsetega stoletja. Govorijo o Črnem Juriju, srbskih uporih in končni zmagi ter maščevanjem nad Turki leta 1912 pri Kumanovem, ko je zmagovalno vojsko vodil mladi Aleksander Karađorđević. Sem sodita tudi srbska vloga v prvi svetovni vojni in njihovo vojaško maščevanje proti drugim sovražnikom – Nemcem.

Marta Andolšek dogodke, zajete v drugem delu govora, opisuje najbolj natančno. S srbsko zgodovino na prelomu stoletja se veliko ukvarja tudi Mihelič, vendar največ pozornosti posveti bistvu Vidovega dneva za Slovence. Svoboda je bila po njegovem dosežena za vse Jugoslovane razen za tiste, ki so obtičali onstran meje v Avstriji in Italiji. Sonarodnjaki, ki živijo v neodrešeni domovini, bi morali biti osvobodjeni in maščevani.

Sploh sta po mnenju govorcev ta pojma sopomenki. Dejanje, ki bi zares zedinilo Jugoslavijo, je zmaga na »našem« Kosovem polju, kot je Marta Andolšek imenovala Koroško, Notranjsko in Primorsko, in dejala, da bo »naš pravi Vidov dan« prišel šele, ko bodo v skupni državi živeli prav vsi Slovenci/Jugoslovani.⁴⁷ Vidov dan je bil torej praznik potrpežljivosti, vitalnosti, upora, »osvete«, a vprašljivega naroda.

⁴⁴ SI ZAL LJU 24, t. e. 57, a. e. št. 1420.

⁴⁵ SI ZAL LJU 24, t. e. 57, a. e. št. 1420.

⁴⁶ Jezernik, *Temeljni kamen kot kamen spotike*, str. 28.

⁴⁷ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 7).

Narodno vprašanje

Učitelji so narod dojemali primordialistično, kot prirojeno in nespremenljivo tvorbo, ki je bila v srednjem veku taka kot v dvajsetem stoletju. V govorih med letoma 1925 in 1926 so poleg tega nejasno opredeljevali jugoslovanski narod in plemena, ki naj bi ga sestavljali. Besedo »pleme« in uradno definicijo kompromisnega narodnega unitarizma zasledimo enkrat samkrat, v govoru Marte Andolšek.⁴⁸ Ta je Srbe pozneje v govoru vendarle imenovala narod, kar kaže na nedoslednost in protislovnost razlag tega, kaj narod je. Tako »srbski« kot »jugoslovanski narod« je v govoru imenovala po petkrat, slovenskega, hrvaškega ali turškega naroda pa sploh ni omenila in je govorila le o »Slovincih«, »Srbih«, »Jugoslovanih« itn., ne da bi jih delila v narode in plemena.

Učitelji besedne zveze »slovenski narod« bržkone niso rabili zaradi strahu pred političnimi sankcijami, saj bi s tem prišli navzkriž z uradno razlago jugoslovanske narodnosti. Toda »srbski narod« je kljub temu ostal sprejemljiva izjema.

»Mi Jugoslovani« je v svojem uvodu zapisal Vovk, ki tega poimenovanja v govoru sicer ni več uporabil. Prav nasprotno je v zadnjem odstavku s taistim zaimkom »mi« namignil na Slovence, in ne na Jugoslovane:

In kakor ni srbski narod nikdar i to v najhujših trenutkih i trpljenju zgubil vere in upanja, tako tudi mi pričakujemo skupno s Srbi i Hrvati onega dne – onega »Sv. Vida« dneva, ko bodo osvobojeni vsi naši pod tujčevo peto trpeči bratje i združeni v okrilju naše slavne i junaške dinastije Karadjordjevičev.⁴⁹

Z besedo »narod« je Vovk označeval skoraj izključno Srbe. Zvezo »srbski narod« je uporabil kar desetkrat in kot edini drug narod omenil le še turškega. Besedo »Slovenec« v njegovem govoru najdemo le enkrat in besedo »Hrvati« dvakrat, na »Turke« pa naletimo tridesetkrat in na »Srbe« kar devetintridesetkrat. Vsi vidovdanski govori so si po teh poimenovanjih zelo podobni.⁵⁰

To v resnici ni presenetljivo, saj je Vidov dan spominjal predvsem na srbsko zgodovino.⁵¹ Slovenci pač niso imeli državniške tradicije, znamenitih vojskovodij in zmagoslavnih bitk, zato naj bi prevzeli srbsko junaško mentaliteto, učitelji pa naj bi simboliko izgube in ponovnega zavzetja Kosovega polja prevedli v slovenski kontekst.

Toda s slovenskega gledišča je bila situacija bolj zapletena. Po letu 1918 so bili Slovenci razdeljeni med več držav in so se v tem oziru znašli celo v slabšem položaju kot v času Avstro-Ogrske. Šele združitev vseh Slovencev v eni državi bi

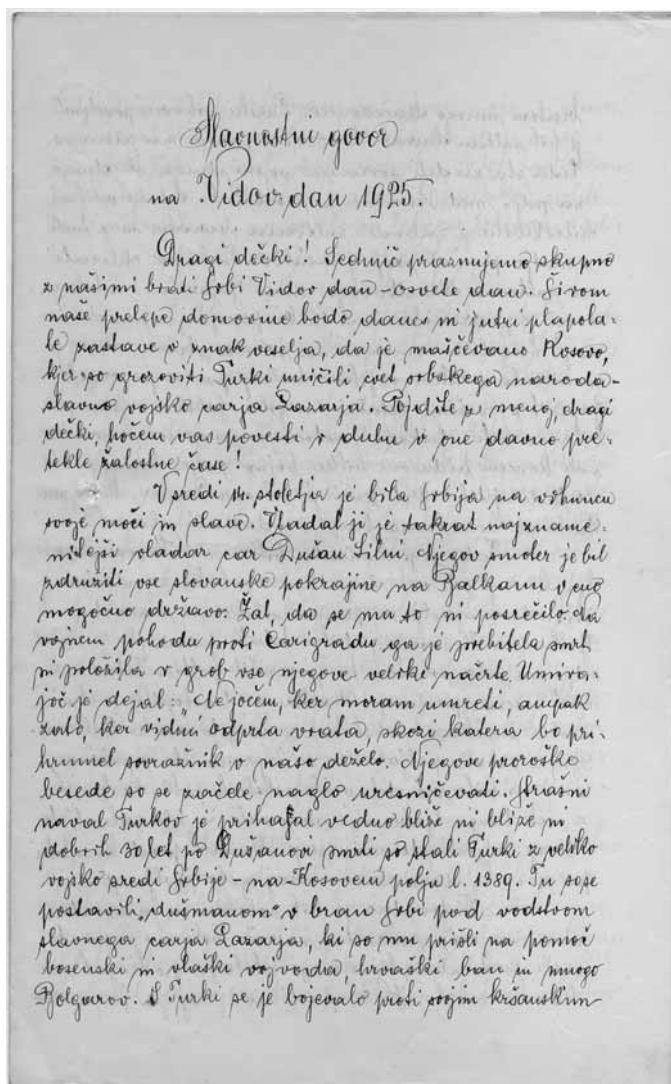
⁴⁸ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 1).

⁴⁹ SI ZAL LJU 24, t. e. 63, a. e. št. 1669 (Vovk, str. 7).

⁵⁰ Npr. Mihelič je govoril o Nemcih in Madžarih po dvakrat, Jugoslovanih trikrat (enkrat od tega o Kraljevini SHS), Hrvatih petkrat, Slovincih šestkrat, Turkih dvajsetkrat in Srbih dva-inštiridesetkrat.

⁵¹ Razmerje med narodi je bilo drugačno že v zgoraj omenjenem govoru za dan »ujedinjenja« na Drugi mestni deški ljudski šoli (Graben) leta 1925, ki je precej več pozornosti posvečal Slovincem kot Srbom.

potemtakem pomenila tudi združitev jugoslovanskega naroda. Morda zaradi tega govorci večinoma niso izrecno omenjali Jugoslovancev ali Slovencev in so govore zaključevali s splošnimi besedami o narodu, ki se bori za srečno prihodnost in zedinjenje. Nejasno formuliranje je spodbujalo cilje obeh nacionalnih ideologij in hkrati ostajalo politično nevtrarno. Ko so učitelji v govorih rabili besedo »mi«, so lahko govorili o Slovencih ali Jugoslovanih ali o obojih hkrati – ali pa so se natančnim oznakam izogibali, ker se niso upali ali želeli opredeliti.

Slika 1: Prva stran govora, s katerim je nastopil Josip Mihelič na Drugi deški osnovni šoli v Ljubljani leta 1925.⁵²

The first page of the speech held by Josip Mihelič at the boys' primary school Druga deška osnovna šola in Ljubljana in 1925.

⁵² SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643.

»Popoln poraz«

»Vidov dan praznujemo kot spomin nesrečne bitke na Kosovem polju, kjer je podlegla hrabra srbska vojska turški premoči leta 1389,«⁵³ je govoril Repovš. Učitelji so nadaljevali enotno. Srbska vojska je pogumno branila svojo domovino, bila je blizu zmage, a na koncu doživela grozovit poraz. Uničila pa je ni turška sila, čeprav je Bajazit v boj prinesel svežo moč, temveč nesloga naroda, ki je bil razdeljen na majhne dežele.⁵⁴

Mihelič in Marta Andolšek sta govorila tudi o izvoru velike srednjeveške Srbije. Za Andolškovo se je Srbija začela v Boki Kotorski z imenom Zeta, kateri so nato sledili Raška in Nemanjiči. Vrhunec je bilo carstvo Srbije v 14. stoletju,⁵⁵ ki ga je Mihelič opisal takole:

Vladal ji je takrat najznamenitejši vladar car Dušan Silni. Njegov smoter je bil združiti vse slovanske pokrajine na Balkanu v eno mogočno državo. Žal, da se mu to ni posrečilo. Na vojnem pohodu proti Carigradu ga je prehitela smrt in položila v grob vse njegove velike načrte. Umirajoč je dejal: »Ne jočem, ker moram umreti, ampak zato, ker vidim odprta vrata, skozi katera bo prihrumel sovražnik v našo deželo.«⁵⁶

Turki so bili najstarejši sovražniki srbskega naroda, ker so ga zaslužnili za petsto let, so trdili vsi govorci. »Podjarmljeni Srbi so jim bili bitja, nižja od živali, rojena za večno suženstvo.«⁵⁷ Bitko na Kosovem polju je najbolj podrobno opisal Vovk. Balkanske Slované so, kot je dejal, izdali Bolgari, ki so se borili na strani Turkov (pri Miheliču so bili izdajalci Makedonci).⁵⁸ Tako Vovk kot Repovš sta govorila o pogumnem knezu Lazarju, a največ pozornosti je bila deležna prav žrtev Miloša Obilića, ki je bil popolnoma predan domovini in zato ideal za mlade državljane. Za Repovša je bil Obilić nasprotje strahopetnega Vuka Brankovića, ki se je s svojimi četami uklonil pritisku in se umaknil iz bitke.⁵⁹ Nasprotno je ujeti Lazar pokončno odgovoril osvajalcu Bajazitu: »Ves narod bo hvaležen Obiliću za njegovo junaško delo. Sedaj si ti zmagovalec; stori z menoj kar hočeš. Znano mi je kaj znate Turki.«⁶⁰

Vovk je v slogu protiosmanskih govorov humanistov iz zgodnjega novega veka⁶¹ opisal, kakšen narod so Turki. Kot je dejal, so mohamedance učili, da bo vsak umorjeni kristjan na onem svetu njihov suženj. Bili so divji azijati, nekulturen in

⁵³ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Repovš, str. 1).

⁵⁴ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 3) in SI ZAL LJU 24, t. e. 63, a. e. št. 1669 (Vovk, str. 2).

⁵⁵ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 2).

⁵⁶ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 1).

⁵⁷ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 3).

⁵⁸ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 2) in SI ZAL LJU 24, t. e. 63, a. e. št. 1669 (Vovk, str. 2).

⁵⁹ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Repovš, str. 1–2).

⁶⁰ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Repovš, str. 2).

⁶¹ Npr. govor »Constantinopolitana clades«, ki ga je sredi 15. stoletja sestavil Enea Silvio Piccolomini.

krvoločni narod: »Najljubše delo jim je bilo plenjenje, ropanje, moritev in požigi. Kristijane so imenovali djaure tj. pse.«⁶²

Na primeru srbske nesloge pred kosovsko bitko so učitelji opozarjali na nevarnost v neenotnosti med jugoslovanskimi plemeni. Poraz pa naj bi bil lahko preprečil Dušan Silni, če ne bi umrl, preden mu je uspelo preventivno napasti Turke in jim preprečiti vzpon. Je Mihelič namigoval, da je treba sovražnike napasti, preden oni prevzamejo pobudo in nam odvzamejo svobodo?

Kosovska prisega

Srbi so ves čas suženjstva, ki je sledilo usodni bitki, trpeli ponižanje in žalovali, vendar so ohranili vero v božjo pravičnost »in bili trdno prepričani, da mora priti zanje dan osvete, plačilo za storjeno jim krivico«.⁶³ Vsaka krivica se maščuje, je bila prepričana Andolškova. Po Miheličevem mnenju je osmanski imperij za sabo puščal pravo apokaliptično sliko in (skoraj) uničil celotno regijo:

Nastopila je strašna doba turškega robstva za ves slovanski Balkan. Bujne srbske poljane so se izpremenile v puščave, saj ni bilo več delavnih srbskih rok, ki bi jih z nekdanjo ljubeznijo negovale in blagoslavljele. Ubogi seljak-domačin se je skrival pred krvoloki po gorah, da si ohrani vsaj golo življenje.

Vidov dan je bil srbskemu narodu da(n) največje narodne nesreče, bil mu je pa k sreči tudi dan, ki ga je stoletja podžigal na krvavo osveto. Kako tudi ne? Saj ga je ravno Vidov dan najbolj živo spominjal stare moči in slave, mu vlival v žile novih moči.⁶⁴

Spomin na trpljenje pod Turki in na boljše čase srednjeveške Srbije je po mnenju Miheliča Srbe gnalo, da so vztrajali in čakali na priložnost, ko bodo z bojem dosegli svoje pravice. Tudi Marta Andoljšek je dejala, da so si ob spominu na padle vojake želeli »maščevati prelito kri in si priboriti zopetno svobodo«.⁶⁵ Na začetku 19. stoletja pa se je Turkom uprl Črni Jurij – Karađorđe in s tem sprožil proces osvoboditve Srbije.

Po omembi tega podatka govorniki navadno preskočijo del dogajanja, morda omenijo samostojno Srbijo leta 1882 in se ustavijo pri kralju Petru I. Karađorđeviću. Andolškova je omenila tudi »izdajalca« Miloša Obrenovića in njegovega potomca Aleksandra, ki ga je leta 1903 odstranil »srbski narod«.⁶⁶ »In sedaj šele – s kraljem Petrom, začela se je za vso Srbijo in tudi za ves jugoslovanski narod nova, srečna doba.«⁶⁷ Osrednjega pomena naj bi bila bitka pri Kumanovem leta 1912, ki je pomenila obrat sicer krivične usode in večno zmago Srbije nad Turki: »Kosovo

⁶² SI ZAL LJU 24, t. e. 63, a. e. št. 1669 (Vovk, str. 1). *Gávur* je v turščini slabšalen izraz za nevernika, nemuslimana in pogosto kristjana.

⁶³ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 3).

⁶⁴ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 2–3).

⁶⁵ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 3).

⁶⁶ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 4).

⁶⁷ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 4). Drugi govorniki so uporabili zvezo »zlata svoboda«.

je bilo maščevano! [...] En del kosovske prisega je bil torej z balkansko vojno izpolnjen. Turki so bili pregnani iz Evrope za vedno.«⁶⁸

Kosovska prisega, kot jo predstavljajo omenjeni učitelji, spominja na kraljevo prisego iz leta 1918. Zmagovito vojsko je namreč vodil mladi Aleksander in s tem postal obljubljeni sin, vreden, da izpolni sanje carja Dušana in prvič maščuje svoj rod. Pokazal se je nov sovražnik, ki je prav tako hotel zaslužniti Srbe. Vzel si je že za svoji »dve popolnoma srbski deželi« Bosno in Hercegovino.⁶⁹ »Vrsta je prišla na Nemce, naše najhujše sovražnike,« je dejal Mihelič. »L. 1914. je bil zopet Vidov dan – osvete dan.«⁷⁰ Srbija je v svetovni vojni, ki jo je začela stara Avstrija, ponižala njo in Nemčijo ter tako izpod nemško-madžarskega jarma osvobodila Slovence in Hrvate. Bratje, ki jih je »nemila usoda ločila celih 1400 let,«⁷¹ so bili končno združeni.

Nobeden od petih učbenikov, napisanih v dvajsetih letih do uvedbe diktature, ne omenja kosovske prisega, maščevanja nad sovražnimi Turki ali pa kakršnekoli povezave med dogodki leta 1389 in srbskimi zmagami v 20. stoletju. Brinar leta 1922,⁷² Bučar leta 1924⁷³ in Melik istega leta (ter drugič, z Orožnom, leta 1928)⁷⁴ so učbenike napisali za srednje šole, Neratovo berilo iz leta 1924 pa je bilo namenjeno osnovnošolcem.⁷⁵ Le v učbeniku, ki sta ga napisala Melik in Orožen, lahko preberemo, da se Srbi spominjajo bitke na Kosovem polju in ob tem hrepenijo po svobodi. Interpretacija v učiteljskih govorih med letoma 1925 in 1926 torej ni bila podprta z razlago v učbenikih.

Toda učbeniki iz obdobja po letu 1929 so se vendarle približali prej omenjeni razlagi zgodovine.⁷⁶ Tako Lazarevič leta 1934 kot Binter in Štrukelj leta 1938 so zapisali, da je med srbskim prebivalstvom več stoletij tlela želja po maščevanju za poraz na Kosovu.⁷⁷ Pečjak in Baukart sta v svoji zgodovini novejšje dobe iz leta 1939 trdila, da je (tedaj še bodoči) kralj Aleksander I. Kosovo maščeval leta 1912 v bitki pri Kumanovem,⁷⁸ vendar Kosova nista omenila, ko sta obravnavala vlogo Srbov v prvi svetovni vojni. Najbolj podobno tezam učiteljskih govorcev je nedavne zgodovinske dogodke opisal Polákov učbenik iz leta 1932, edini namenjen osnovnošolcem: »V balkanski in svetovni vojni pa je bilo Kosovo maščevano in osvobojeno.«⁷⁹

⁶⁸ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 5).

⁶⁹ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 5).

⁷⁰ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 4).

⁷¹ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 5).

⁷² Brinar, *Zgodovina za meščanske šole*, str. 96–97.

⁷³ Bučar, *Zgodovina srednjega veka*, str. 265–266.

⁷⁴ Melik, *Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev*, str. 76–77, ter Melik in Orožen, *Zgodovina Jugoslovanov*, str. 118–120.

⁷⁵ Nerat, *Zgodovinska čitanka*, str. 30–31.

⁷⁶ Izjema je Orožnov učbenik, v katerem avtor trdi, da je bilo maščevanje za Kosovo bitka za Grahovac leta 1858, ko je vojska Kneževine Črne gore premagala osmansko. Orožen, *Zgodovina najnovejše dobe*, str. 111.

⁷⁷ Lazarevič, *Zgodovina Jugoslovanov*, str. 90–91, ter Binter in Štrukelj, *Zgodovina Jugoslovanov*, str. 117–118.

⁷⁸ Pečjak in Baukart, *Zgodovina za četrti razred meščanskih šol*, str. 147.

⁷⁹ Polák, *Zgodovina za učence III. razreda*, str. 41.

Ideja maščevanja za Kosovo se je v učbenikih pojavila šele po učiteljskih govorih in uvedbi diktature, a še takrat v omejenem obsegu. Njihovi avtorji nikjer ne govorijo o pomenu te ideje za prihodnost niti je ne povezujejo z »neodrešeno domovino«. Idej o treh Vidovih dneh ali o slovenskem Kosovem polju v učbenikih prav tako ne najdemo.

Prihodnji Vidov dan

V zaključku govorov so učitelji poskušali združiti pomen srbskega Vidovega dneva s prihodnostjo celega jugoslovanskega naroda in še posebno slovenskega plemena:

Ko se veselimo svobode mi, zdi huje velik del Slovencev in Hrvatov še pod tujim jarmom, to so Slovenci ob sinji Soči in deroči Dravi tam v tužnem Korotanu, to so Hrvati tam v kršni Istri. Preko 600.000 naših bratov in sestra!

Naš narod, ki živi v svoji svobodni domovini, je slovesno prisegel, da svojih neodreženih bratov in sestra nikoli ne pozabi. Primorje in Koroška sta bili naša last in naša last ostaneta. Njiju osvoboditev živi v našem pričakovanju in pride z našim delom.

Kosovo je bilo maščevano. Nista pa še maščevani naša Koroška in Primorska.⁸⁰

Miheličev bojeviti ton so dopolnile melanholične besede hrvaškega pesnika Rikarda Katalinića Jeretova: »Propadla nam je mučeniška Istra s solnčno Liburnijo, ovenela je cvetoča Gorica, Zoraničev Zader, biser Reka, ovenelo Gospodstvo polje, zibelka slovenstva.«⁸¹ Andolškova je prav tako ugotovila, da »ujedinjenje« ni bilo popolno. »Naš pravi, veliki Vidov dan bo prišel, ko bodo združeni z nami v skupni hišici še naši neodrešeni bratje na Koroškem, Notranjskem in v Primorju.«⁸² Oba z Miheličem sta evolucionistično ugotavljala, da morajo Slovenci slediti srbskemu zgledu, če hočejo doseči naslednjo stopnjo v svojem narodnem razvoju.

Če bomo posnemali vse danes že navedene vrline naših bratov Srbov, njih vztrajnost in trdno zaupanje v Boga in svojo lastno moč, njih požrtvovalnost in iskreno ljubezen do domovine in vladarja, če se bomo v zavesti, da smo vsi Jugoslovani en sam bratski narod, tudi resnično kot pravi bratje ljubili in spoštovali – potem bo brez dvoma prišel tudi ta naš veliki Vidovdan – morda preje kakor mislimo! Maščevano bo tudi naše Kosovo!⁸³

Besede Marte Andolšek razkrivajo tudi samopodobo novega naroda. Jugoslovanov v resnici še ni bilo. Srbi, Hrvati in Slovenci bodo postali narod, ko se bodo zavedali, da so bratje. Šele ko bodo začeli verjeti v novi narod, bo izpolnjena obljuba Vidovega dne. Miheličev nagovor je potekal podobno. Le enkrat je izrekel besedo »Jugoslavija«, pa še takrat je govoril o prihodnosti, »ko bomo vsi Jugoslo-

⁸⁰ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 5).

⁸¹ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 6).

⁸² SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 7).

⁸³ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 7).

vani združeni pod eno streho»,⁸⁴ kot da je Jugoslavija zgolj ideja, in ne realnost. Ves preostali čas je govoril ločeno o Srbih, Slovencih in Hrvatih ali o nedoločnem narodu oziroma domovini.

V vseh štirih govorih pa se je kot osrednja vez med Slovenci in Srbi pojavljalo Kosovo polje, ki je v preteklosti (srbskega) naroda simboliziralo boj za svobodo. Zato so bile t. i. neodrešene slovenske pokrajine označene za »naše Kosovo«. Kosovo je v prihodnosti predstavljalo enotno jugoslovansko državo in idejo. Bila sta že dva Vidova dneva, je poudaril Repovš, prvi leta 1912 pri Kumanovem in drugi leta 1914, ko je bil v Sarajevu ubit Franc Ferdinand. Toda to še ni vse:

Še en Vidov dan nas čaka. Dal Bog, da skoro pride! Vidov dan – dan svobode in vstajenja naših do sedaj zaslužjenih bratov Primorcev in Korošcev. Komu bo pač sojeno, da tretjič maščuje Kosovo?

Pravijo, da je naš kralj mislil na osvobojenje teh naših bratov na Blejskem otoku, ko je prvič v svojem življenju potegnil za vrv zvona, o katerem gre glas, da izpolni vsako željo. V njega stavimo svoj upe in nade.⁸⁵

Vsi govorniki so si boj in prihodnost predstavljali pod vodstvom rodbine Karađorđević in kralja Aleksandra I. Mihelič ga je v sklepu simbolično imenoval tudi »naš kralj Matjaž«.⁸⁶ Kralj Aleksander I., vojskovodja v bitki pri Kumanovem in veliki zmagovalac svetovne vojne, je ostal pglavitni obet za tretje maščevanje Kosovega polja, saj je to maščevanje obljubil tudi sam, ko je delegatom Države SHS leta 1918 zagotovil brezkompromisen boj. Morda je bil favorit zgolj na papirju, saj druge možnosti ni bilo, morda pa so bili govorniki nad njim razočarani. Kralj, ki zvoni z zvoncem kot otrok in upa na ugoden izid, nikakor ne učinkuje kot vodja. Speči kralj ni ravno najbolj tvorna prisposoba, saj poležava, medtem ko zvesti narod nestrpnost čaka, da se bo prebudil. Vseeno pa moramo upoštevati, da so bili govorniki namenjeni osnovnošolcem in so novo figuro morda zgolj želeli povezati s pravljičnim junakom, ki so ga otroci že poznali.

Govorniki so pomen Vidovega dne videli v maščevanju srbskega naroda nad Turki in Nemci. V tem dejanju so videli prihodnost slovenskega plemena oziroma naroda, ki se bo prav tako maščeval svojim dolžnikom, Nemcem in Italijanom, ker so ugrabili njegovo zemljo ter brate in sestre na Koroškem in Primorskem. Takrat bo slovenski narod dobil svoj Vidov dan (za Jugoslovane tretji) in se izenačil s srbskim. Združitev Jugoslovancev bo naposled popolna: »Velik je ta praznik osvete, a lahko bi ga praznovali s še večjim sijajem, ako bi bilo naše ujedinjenje popolno.«⁸⁷

⁸⁴ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 7).

⁸⁵ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Repovš, str. 2).

⁸⁶ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 8).

⁸⁷ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 7).

Sklep

Postavljata se dve vprašanji. Prvo je, ali so šolske slovesnosti v Ljubljani gradile prihodnost jugoslovanskega naroda ali pa so izražale prikrit slovenski nacionalizem. Zgled iz preteklosti in politični primat sta vsekakor pripadala Srbom, kar se močno kaže v Repovševem in Vovkovem govoru. Prihodnost »naroda« so učitelji povezovali predvsem z bojem za slovenske/jugoslovanske meje. Toda o katerem narodu so govorili? Jugoslovanskih narodov v tem kontekstu pravzaprav sploh ne moremo razdeliti v povsem samostojne kategorije, saj teh ni rabila niti uradna politika. Tudi če govorci niso imeli namena spodbujati predvsem slovensko zavest in so menili, da s tem, ko otrokom govorijo tudi o domačih (in ne le srbskih) temah, krepijo idejo o skupni jugoslovanski identiteti, so pri njih vendarle razvijali željo po združitvi t. i. slovenskih dežel. Celo jugoslovanske oblasti od slovenskih učiteljev niso mogle zahtevati več, saj so bili državni zakoni dovolj prilagodljivi. Obenem tudi nihče ni mogel trditi, da jugoslovanska narodno patriotska vzgoja v teh govorih ni bila dovolj izčrpna in pristna.

Drugo vprašanje pa je, kako so si učitelji predstavljali maščevanje, o katerem so govorili na proslavah. So verjeli, da bo Jugoslavija z vojsko zasedla ozemlje Koroške in Primorske? V svojih govorih otrok niso izrecno pozivali, naj zgrabijo orožje ter se pripravijo na vdor v Avstrijo in Italijo, po drugi strani pa so razpredali o bitki na Kosovem polju in jo povezovali z vojnami, v katerih je Srbija širila svoje ozemlje, dokler ni nastala Jugoslavija. Leta 1389 so t. i. Srbi izgubili Kosovo, vendar so ga po bitki pri Kumanovem (balkanskih vojnah) dobili nazaj in ga s tem prvič maščevali. Drugič so potem Kosovo maščevali z zmago nad Habsburško monarhijo, t. i. zatiralko jugovzhodnih Slovanov, v prvi svetovni vojni in z ustanovitvijo Kraljevine SHS. Tretji Vidov dan pa naj bi Slovenci/Jugoslovani po mnenju govorcev oznanili z osvoboditvijo rojakov, ki so živeli onstran meja nove države.

Že leta 1920 je *Učiteljski tovariš* pozdravil Aleksandrov prihod v Ljubljano z naznanilom, da so naše šole »orožarnice«, saj so Slovenci pripravljeni na junaštvo. Mihelič je trdil, da je srbski narod skozi stoletja na Vidov dan gojil misel na krvavo osveto.⁸⁸ Andolškova je tudi mladenke spodbujala, naj maščujejo prelito kri in narodu priborijo svobodo,⁸⁹ ter navrgla, da bo veliki Vidov dan prišel šele, ko bodo vsi rojaki iz »neodrešene domovine« zaživel v skupni domovini s svojimi brati.⁹⁰ S sorodnimi mislimi sta svoja govora zaključila tudi Vovk in Repovš.⁹¹ Navsezadnje ne smemo pozabiti, da so bili poslušalci teh govorov otroci od prvega razreda naprej, na katere so krepke besede zagotovo naredile močan vtis.

Uveljavitev Slovencev/Jugoslovancev so govorci na osnovnošolskih slovesnostih spodbujali s pozivi h krvavemu maščevanju in osvojitvi dežel, ki so jih imeli za svoje. Čeprav bi bilo spodbujanje k takšnim dejanjem v današnjih osnovnih

⁸⁸ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Mihelič, str. 2–3).

⁸⁹ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 3).

⁹⁰ SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Andolšek, str. 7).

⁹¹ SI ZAL LJU 24, t. e. 63, a. e. št. 1669 (Vovk, str. 7) in SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643 (Repovš, str. 2).

šolah nepojmljivo in se nam morda zdi pogubno, pa se moramo zavedati, da je bila takšna retorika v tedanji Evropi nekaj vsakdanjega. Razen Grčije so jo proti Jugoslaviji uperjale vse sosednje države (največ sosedov je v Evropi za Nemčijo imela Jugoslavija). Slovenska vloga v zgodovini in posebno pri zedinjenju Jugoslavije, ki je bila v uradnih virih pogosto prikazana kot zelo pasivna, je pri učiteljskih govornikih izzivala občutek nemoči in sramu. Zato so v prihodnji vlogi Slovencev zrl aktivnost in celo radikalno bojevništvo – in taka je po razpadu kraljevine v različnih oblikah in na različnih straneh tudi dejansko postala.

Viri in literatura

Arhivski viri

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

- SI ZAL LJU 24, t. e. 50, a. e. št. 1305, Vojaško patriotska vzgoja šolske mladine
- SI ZAL LJU 24, t. e. 57, a. e. št. 1420, Proslava – Vidov dan
- SI ZAL LJU 24, t. e. 58, a. e. št. 1451, Praznovanje narodnih praznikov – poročila
- SI ZAL LJU 24, t. e. 62, a. e. št. 1643, Vidovdanska proslava
- SI ZAL LJU 24, t. e. 63, a. e. št. 1669, Vidovdanska proslava
- SI ZAL LJU 24, t. e. 64, a. e. št. 1695, Praznovanje 1. decembra – ujedinjenje
- SI ZAL LJU 225, t. e. 1, MF–18, Šolska kronika – Ledina (1923/24–1945/46)
- SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 18, Šolska kronika – Vrtača (1918/19)
- SI ZAL LJU 233, t. e. 1, a. e. št. 24, Šolska kronika – Vrtača (1924/25–1945/46)

Časopisni viri

- Učiteljski tovariš, 26. 6. 1920
- Slovenski učitelj, 15. 7. 1921
- Zvonček, oktober 1934

Drugi viri

- Binter, Bogdan in Vojteh Štrukelj, *Zgodovina Jugoslovanov za tretji razred srednjih šol*. Ljubljana: Jugoslovansko profesorsko društvo, 1938.
- Brinar, Josip, *Zgodovina za meščanske šole: I. del: stari in srednji vek*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1922.
- Bučar, Josip, *Zgodovina srednjega veka: za višje razrede srednjih šol*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1924.
- Fink, Franc, *Zbirka važnejših novih naredb in odredb za osnovne in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji*, Zv. 1–19. Ljubljana: Slovenska šolska matica, 1921–1940.
- Fleré, Pavel, *Zakon o narodnih šolah s kratko razlago in stvarnim kazalom ter z dodatkom predpisov drugih zakonov, ki so v zvezi z zakonom o narodnih šolah*, priredil Pavel Fleré. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1929.
- Koman, Manica, *Naš Vidov dan: slavnostna slika v proslavo Vidovega dne; Ujedinjenje: slavnostna slika za 1. december: posvečeni šolski in sokolski mladini*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1934.
- Lah, Ivan, *Na narodni praznik: štirje prizori za slavnostne prilike*. Ljubljana: Jug, 1928.
- Lazarevič, Đorđe B., *Zgodovina Jugoslovanov: (s pogloblitimi dogodki iz obče zgodovine): za srednje in strokovne šole*, slovensko besedilo priredil po sedmi srbo-hrvatski izdaji Pavle

- Flerè. Beograd: Narodna Prosveta, 1934.
- Melik, Anton, *Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev: za višje razrede srednjih šol*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1924.
- Melik, Anton in Janko Orožen, *Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol: I. del*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1928.
- Nerat, Anton, *Zgodovinska čitanka: namenjena učencem višje stopnje osnovnih šol*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Orožen, Janko, *Zgodovina najnovejše dobe: za VIII. razred srednjih šol: (1815–1920)*. Ljubljana: Tiskarna Merkur, 1933.
- Pečjak, Rudolf in Jan Baukart, *Zgodovina za četrti razred meščanskih šol: življenje Slovanov v novem veku*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1939.
- Polák, Janko Evangelist, *Zgodovina za učence III. razreda osnovnih šol: (po novem učnem načrtu)*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1932.

Literatura

- Bergant, Milica, *Poizkusi reforme šolstva pri Slovencih: 1919–1929: od prevrata do uvedbe diktature*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
- Dolenc, Ervin, *Kulturni boj: slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Gabrič, Aleš, *Sledi šolskega razvoja na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.
- Jezernik, Božidar, *Politika praznovanja. Politika praznovanja: prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem* (ur. Božidar Jezernik). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Zupaničeva knjižnica, 2013, str. 7–15.
- Jezernik, Božidar, *Temeljni kamen kot kamen spotike. Vidovdan med Slovenci. Politika praznovanja: prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem* (ur. Božidar Jezernik). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Zupaničeva knjižnica, 2013, str. 17–46.
- Okoliš, Stane, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009.
- Stugu, Ola Svein in Peter Vodopivec, *Narratives of the Nation History Textbooks and National Identities in Norway and Slovenia. Small states, big challenges: Norway and Slovenia in comparative perspective* (ur. Kristen Ringdal, Sabrina P. Ramet, Danica Fink-Hafner). Baden-Baden: Nomos, Edition Sigma, 2016, str. 125–145.
- Vodopivec, Peter, *Zakaj in kako otrokom pripovedujemo zgodovino? Nova revija: mesečnik za kulturo* št. 89/90 (8), 1989, str. 1258–1265.

SUMMARY

“Our Kosovo Shall Be Avenged as Well!” Speeches Held in Primary Schools at Patriotic Ceremonies in the Yugoslav Kingdom

Anton Snoj

State elementary schools in the first Yugoslavia aimed to provide students with patriotic education so that they become nationally conscious and committed Yugoslavs. The underlying theme of speeches held at ceremonies in Ljubljana's primary schools was alongside the emphasis on the Serbian history also the battle for the Littoral and Carinthia that remained outside the borders of the new state. Teachers cleverly linked Serbian history through the motif of revenge on hostile nations with Slovene and Yugoslav future. Almost a third of the Slovene population lived in foreign countries; consequently, speech-makers considered the Yugoslav unification to be flawed. They regarded revenge and incorporation of much-desired territories as a materialization of freedom for their “unredeemed countrymen” and for themselves.

In December 1918, when Alexander I promised to sort out the so-called ethnographic borders of the kingdom that were transgressed by foreigners, teachers informed their students about it. From that point onwards, they were reminded of revenge on many important occasions, e.g. during the celebration of the “Unification Day” or on the day of King Alexander's assassination. Teachers had to follow general instructions for patriotic celebrations that came from Belgrade. Due to the unsolved national question they were allowed to improvise in the case of subject matters that were not defined in detail or forbidden. The nation could only be Yugoslav, and Slovenes were merely a tribe. Teachers were thus not allowed to use the term “the Slovene nation” in their speeches, but they were allowed to refer to ordinary “Slovenes”.

Speeches held on Vidovdan (St. Vitus Day) in 1925 and 1926 summarized fervent thoughts used when teaching children. This holiday was pronouncedly celebrated as the day of vengeance on oppressors. Serbs avenged their victims twice already, and Slovenes were yet to avenge theirs. Teachers thus wanted to demonstrate to the pupils that Slovenes were ready for a new world which was heralded by the end of the World War. They attempted to justify their inactivity in the formation of their own state, with which the official propaganda reproached Slovenes and Croats, and thus directly encourage children to defend the whole of Yugoslavia, which was under threat along the greater part of its border. All this led to an education that taught primary school students that taking blood-stained revenge on Germans and Italians will solidify Slovenes/Yugoslavs and bring them final unification and happiness. Slovenes demonstrated in full their great political activity and fighting spirit only after the disintegration of the Kingdom of Yugoslavia.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 3-4 (156) | str. 303-556